

Alexis de Tocqueville i obrana slobode u uvjetima egalitarizma

---

Klečina, Marko

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:985251>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-08**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju
Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Marko Klečina

**Alexis de Tocqueville i obrana slobode u uvjetima
egalitarizma**

Završni rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Alexis de Tocqueville i obrana slobode u uvjetima egalitarizma

Završni rad

Student/ica:

Marko Klečina

Mentor/ica:

Mr. sc. Ratko Čorić

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, Marko Klečina, ovime izjavljujem da je moj završni rad pod naslovom Alexis de Tocqueville i obrana slobode u uvjetima egalitarizma rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 24. lipnja 2022.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Život i djelo.....	3
2.1. <i>O francuskom i američkom društvu</i>	5
3. Kultura i demokracija	6
4. Kritika individualizma	9
5. Demokracija i većina	12
5.1. <i>Centralizacija, decentralizacija i političko udruživanje</i>	13
5.2. <i>Tiranija većine</i>	15
6. Zaključak.....	19
7. Literatura.....	21

Alexis de Tocqueville i obrana slobode u uvjetima egalitarizma

Sažetak

Ovaj rad se bavi problematikom koju uzrokuje jednakost uvjeta po pitanju slobode pojedinca u demokratskom društvu, pozivajući se prvenstveno na djelo *O demokraciji u Americi*, francuskog autora Alexisa de Tocquevillea. To djelo je napisano u nadi da će se Europa, pa tako i sav post-feudalni svijet, ugledati na američku demokraciju i njezina rješenja problema koji su imanentni demokratskome društvu. Treba naglasiti kako Tocqueville ne karakterizira demokratski sustav kao nešto negativno po sebi, već upozorava na neizmjeran potencijal da se naruši politička sloboda, ukoliko se dopusti kruta centralizacija vlasti, a pojedinac zanemari svoju ulogu i dužnost spram društva. Nadalje, jednakost uvjeta i ugroza slobode, tjeraju Tocquevillea na apel za borbu protiv konformizma, negativnog individualizma i tiranije većine. Autor ističe kako je važnost aktivizma građana putem slobodnih ustanova, upravo u tome što se radi o borbi protiv problema koji su realno rješivi. Zbog ovoga je u radu stavljen naglasak na priznavanje Tocquevillea kao klasičnog autora koji prikazuje čovjeka kao društvenog aktera koji ima moralnu obvezu spram kolektiva, pa tako i samoga sebe.

Ključne riječi: demokracija, jednakost uvjeta, sloboda, individualizam, moć većine

Alexis de Tocqueville and defense of liberty in egalitarian conditions

Abstract

This paper deals with problematics that are caused by equality of rights in the sphere of individual's freedom in democratic society, mainly referring to a work called *Democracy in America*, by French author Alexis de Tocqueville. This work was written in hopes that Europe, and all other post-feudal countries, would look up to American democracy and its solutions to problems that are immanent to democratic society. It should be noted that Tocqueville doesn't characterise democratic system as something negative per se, but he alerts of its immeasurable potential to disrupt political freedom, if we allow hardcore centralization of the authorities, and if the individual neglects his role and duty towards the society. Furthermore, equality of rights and endangerment of freedom, force Tocqueville to call for help against conformism, negative individualism and tyranny of the majority. The author claims that the importance of civic activism is shown through free establishments, precisely because it's the matter of activism against problems that are realistically solvable. It is because of this reason that there is an emphasis in the paper to recognize Tocqueville as a classic author who presents man as social actor who has moral obligation towards the collective, and in the same way, towards himself.

Key words: democracy, equality of rights, freedom, individualism, power of the majority

1. Uvod

Povijesno gledano, demokracija je prvobitno imala dvojako značenje, sukladno tome da li se ističe građanstvo kao upravno tijelo ili se pak isticao ideal jednakosti na kojem se demokratska vladavina trebala temeljiti (Bobbio, 1992). Iz toga proizlazi tumačenje kako su liberalizam i egalitarizam utemeljeni u odnosu čovjeka i društva. Liberal, epitet koji pripisujemo Tocquevilleu, vidi odnose čovjeka i društva kao individualističke, konfliktne i pluralističke. Egalitaristi ih pak vide kao totalne i monističke. Liberal se upreže prema krajnjem idealu mogućnosti razvoja individualnih osobnosti (Bobbio, 1992). Tako se Tocqueville kao autor klasičnog perioda sociologije iskazuje upravo u svom načinu analiziranja demokracije, koja je potom poprimila presudan značaj u periodu moderne (Kalanj, 2005). Nisbet komentira kako je Tocquevilleovo kapitalno djelo *O demokraciji u Americi* prvo proučavanje političke moći na moderno društvo. Prvo je upravo po načinu kako je ostvareno to proučavanje – sistematski i empirijski (Nisbet, 2003). Tocquevilleovo djelo *O demokraciji u Americi* je zapravo djelo o demokraciji kao takvoj. U svom nagovještaju raznolikosti porijekla ljudi koji će sudjelovati u demokratskom društvu, upozorava na jednakost uvjeta u takvome društvu koja će, ukoliko se ne uspostave obrambeni mehanizmi, dovesti do ugroze slobode (Rausch, u: Maier, Rausch i Denzer, 1998).

Razlog bavljenja upravo ovim autorom i ovom tematikom jest u određenom proročanskom duhu koji prožima njegova djela, koja su napisana komparativno-historijski i komparativno-sociološki, čime nam pruža detaljan i linearan uvid, kako u korijene, tako i u posljedice društvenih promjena u europskom i američkom kontekstu (Kalanj, 2005). Claude Lefort ističe kako je Tocquevilleova značajka upravo u promatranju kontradikcije demokratskog društva. Radi se o kontradikciji između sputanosti pojedinca starim osobnim ovisnostima i obećanja slobode i djelovanja po vlastitim normama, a uz sve to treba izoliran, a opet sjedinjen sa sličnima, izbjeci gubljenje vlastitog identiteta (Lefort, 1993). Lefort, poput Kalanja, dolazi do sličnog zaključka o Tocquevilleu: „Ne tvrdim da je Tocquevilleova analiza te kontradikcije, ugrađene u demokraciju, neosporna, nego da otvara jedan od najplodnijih putova koji je bio napušten“ (Lefort, 1993: 185).

Tocqueville je također uvidio problematiku aristokratskih i demokratskih povjesničara i njihovog zanemarivanja komplementarnosti mikro i makro cjeline u proučavanju društva. Zato Tocqueville pruža kombiniranu sliku, koja nema funkciju izlaganja povijesti, već tumačenja (Findrik, 2010). Radi se o autoru koji je prije gotovo dvjesto godina predvidio probleme s kojima se današnja demokratska društva neuspješno bore, a odgovori su odavno napisani u

njegovim proučavanjima Francuske i Amerike. Aktualnost njegovih upozorenja o postulatima demokratskog ustrojstva društva su nešto što zaokuplja pozornost i poziva na razmišljanje, što je i glavni motiv pisanja ovog rada.

2. Život i djelo

Alexis de Tocqueville, rođen 29. srpnja 1805. godine u Verneuilu, bio je plemić francusko-normanskog porijekla. Za njegovu znanstvenu, točnije politološko-sociološku karijeru od presudne je važnosti bilo njegovo putovanje u SAD gdje boravi devet mjeseci, poslan od strane francuskog ministarstva pravosuđa kako bi se bavio istraživanjem američkog kaznenog sustava (Rausch, u: Maier, Rausch i Denzer, 1998). Paralelno s ovim zadatkom, Tocqueville se također bavio i proučavanjem političkih i socijalnih običaja i institucija, i zato danas imamo njegovo kapitalno djelo; *O demokraciji u Americi* (Kalanj, 2005). Boravak u Americi Tocqueville objašnjava na sljedeći način: „Ameriku nisam proučavao samo zato da (...) zadovoljim znatiželju; tamo sam želio naučiti ono što bi nama moglo koristiti“ (Tocqueville, 1995, prema Offe, 2004: 1)

Važnost Tocquevilleovog stvaralaštva jest upravo period u kojem djeluje, dakle 19. stoljeće, za koje se smatra da je bilo ključno za razvoj sociologije. U tom periodu je on, uz ostale autore (Marx, Weber, Durkheim), utemeljio teoriju današnje sociologije (Kalanj, 2005). Tocqueville je, među ostalim navedenim autorima, sudjelovao u formiranju sociologije analiziranjem i definiranjem novonastalog društva kao industrijskog, demokratskog i kapitalističkog. Važnost je upravo u pristupu autora kojeg Kalanj (Kalanj, 2005: 74) opisuje sljedećim riječima; „(...) oni više ne sagledavaju samo iz općeteorijskih uvida nego i iz strogoznanstvenih i metodički formaliziranih načela.“

Iako je Tocqueville neupitno klasičan autor, ipak ga se više spominjalo među redovima povijesničara i pravno-političkih teoretičara, a ukoliko se i spominjao njegov doprinos u klasičnoj sociologiji, radilo se o tek o ponekoj referenci. Tako je Raymond Aron zaslužan za nadilaženje tog usputnog spominjanja Tocquevilleovih uvida time što ga svrstava na jednaku razinu kao i Comtea i Marxa, te navodi kako je stručno zanemarivanje Tocquevilleovog doprinosa sociologiji, neopravdano (Kalanj, 2005). Tocqueville prema Kalanju predstavlja novo mišljenje o demokraciji, bez sociologizama i dogmatizama (Kalanj, 2005: 92). Još jedan autor koji otkriva Tocquevillea jest Raymond Boudon, naglašavajući njegov sociološki način promatranja činjenice koja je obilježila modernu, a to je upravo demokracija. Dok ćemo u drugoj literaturi naći naglašavanje njegove pravne karijere i aristokratskog porijekla (Offe, 2004), Boudon smatra kako se Tocqueville pravničkim pozivom nije bavio onoliko koliko se posvetio teorijskom i angažirano-političkom oblikovanju pojma stanja demokracije (Kalanj, 2005). Važnost koju Boudon ističe i zbog čega se veličanje Tocquevillea pronalazi u većini njegovih djela, jest upravo period u kojem Tocqueville radi taj pothvat – radi se o inicijalnom

razdoblju pojave parlamentarnih institucija, kada se počinje stvarati distinkcija u javnom prostoru oko političkog i socijalnog smisla demokracije (Kalanj, 2005). Kalanj sumira Tocquevilleova dva kapitalna djela kao komparativno-sociološko i komparativno-historijsko bavljenje Amerikom (*O demokraciji u Americi*, 1835-1840), te Francuskom (*Stari režim i revolucija*, 1856), navodeći kako Tocqueville iz tih komparacija izvodi opće sudove o kritičnim promjenama koje su djelovale na društvo i u društvu tog vremena (Kalanj, 2005).

„Cjelokupno je Tocquevilleovo djelo refleksija o društvenoj promjeni i potaknuto je društvenim promjenama. Dok njegovi suvremenici stavljaju naglasak na rušenje religijskog svjetonazora, na pojavu novih industrijski organiziranih aktivnosti ili na izbijanje novih društvenih proturječnosti, on zastupa stav da *izjednačavanje uvjeta* tvori neminovnu tendenciju društvene evolucije.“ (Kalanj, 2005: 94). Tako je Tocqueville zapravo i anticipirao Marxov *Manifest*, i stoga ga Raymond Aron s pravom smješta na jednaku razinu doprinosa u povijesti sociološke misli. Kalanj upozorava na autorovu slojevitost pojma demokracije; „ (...) demokracija za Tocquevillea nije samo politički poredak zasnovan na suverenosti naroda ili na principu vladavine u ime većine, nego i društveni poredak utemeljen na jednakosti uvjeta i na osjećaju te jednakosti. To donekle objašnjava višeznačnost njegove uporabe tog izraza.“ (Kalanj, 2005: 95).

Tocqueville je zagovarao koncept cenzusa u političkoj demokraciji. Razlog tome je njegovo vjerovanje kako se prosvijećeni pojedinci, koji bi korisno i svjesno podupirali javna pitanja, javnu stvar (*res-publica*), upravo pronalaze i stvaraju među bogatima i obrazovanima (Kalanj, 2005). Tu mu Kalanj s pravom nameće interpretaciju takve demokracije kao demokracijom uglednika, posebice kada se uzme u obzir Tocquevilleovo mišljenje o masama čiji bi dolazak na političku scenu samo ponovno pokrenuo revolucionarne tendencije (Kalanj, 2005). Treba imati na umu naslijeđe, tj. prethodnike po kojima se Tocqueville vodi, u njegovom slučaju je to bio Montesquieu, prema kome se povijest dijalektički odvijala između jednakosti i slobode, i sukladno tome Tocqueville razvija dva modela evolucije povijesti – anglosaksonski i kontinentalni (Kalanj, 2005). Tako je anglosaksonski model produžetak liberalističkog ideala i tradicije samoupravljanja, kojeg pronalazimo u američkoj demokraciji, dok je kontinentalni model obilježen konceptom „napredak pod cijenu slobode“, koji se politički povezuje s apsolutizmom. Iz ovih modela Kalanj deducira dva puta prema demokraciji – liberalni i revolucionarni, obilježeni postupnom promjenom u prvom slučaju, i naglim raskidima u drugom slučaju (Kalanj, 2005). Ovime se Tocquevillea karakterizira kao teoretičara kontinuiteta, no on se također pokazao i teoretičarom prijelaza. Tu je on zasjao upravo po opisu

i analizi posljedica nemogućnosti reprodukcije nekog sustava. Razlog tome jest upravo u vlastitom iskustvu, on sam je bio dio jedne takve prijelazne epohe koju je kvalitetno promatrao *uživo i izbliza* (Kalanj, 2005). Iako ga emocionalno pogađa osrednjost i jednoobraznost, i melankolija za nestalim društvom, tj. vremenom, ipak sa jednakom objektivnošću i sustavnošću piše djelo *Stari režim i revolucija* koje možemo sumirati kroz pitanje – kako je seljak na početku 18. stoljeća, u gorem položaju nego li u 13. stoljeću? (Kalanj, 2005). Boudon ponovno hvali Tocquevilleovo umijeće bavljenja sociologijom na originalan način: „U njegovim je analizama ponašanje pojedinca uvijek shvaćeno kao intencionalno. Drugim riječima, opisano je nastojanje društvenih aktera da na najbolji način služe svome interesu, vodeći računa o prinudama koje proizlaze iz konteksta ili sustava interakcija kojemu pripadaju“ (Boudon, 1979: 77, prema Kalanj, 2005: 103). Tako je njegova metoda gotovo uvijek obilježena kombinacijom uzroka koji su nametnuti akterima, i analizom razloga koji stoje iza djelovanja tih aktera. Dakle kauzalna dinamika je nešto što obilježava njegov sociološki pristup pojedincima (Kalanj, 2005). Tako se Tocquevillea, osim kao klasičnog autora, po sociološkom pristupu pojedincima i djelovanju stavlja rame uz rame s Weberovom sociologijom, s obzirom da oboje pristupaju ljudskom djelovanju kao intencionalnim akcijama koje mora biti objašnjeno (Kalanj, 2005). „Upravo je veliki ugled Weberovih radova doveo do toga da se ponovno otkrije Tocquevilleovo djelo, te da se uvaži njegovo teorijsko i metodološko značenje za modernu sociologiju“ (Coenen-Huther, 1997: 122, prema Kalanj, 2005: 107).

2.1. O francuskom i američkom društvu

Uz to što se bavio opisivanjem američkih političkih institucija, Tocqueville je također neposredno analizirao američki narod koji naizgled vlada samim sobom. Zanima ga kako su dospjeli do toga, a da nisu morali pretrpjeti revolucionarne krize. Kao jednu od specifičnosti navodi upravo integraciju duha slobode i duha religije koji su u komplementarnom odnosu (Tocqueville, 1995). Potvrdu za svoju tezu o tome kako je izjednačavanje uvjeta svrha demokracije, pronalazi upravo u američkom društvu (Kalanj, u: Tocqueville, 1995: 285). U svojim sociološkim razmatranjima Amerikanaca pronalazi ključan element za razvoj demokracije, to je upravo jednakost uvjeta koja dopušta usmjerenje javnog mnijenja, zakonima pridaje prikladan oblik, vladajućima pruža smjernice i okvire djelovanja, no zaključuje i kako se blagodati jednakosti uvjeta prostiru i izvan pitanja politike i pravnog sustava (Tocqueville, 1995). Jedna od temeljnih ideja do koje dolazi analiziranjem američkog društva jest upravo kako se demokratski motivi u Americi mogu postaviti kao paradigmatički, jer se radi o ljudima koji su rođeni jednaki, nisu revolucijom izborili jednakost. Kao jedinstvenost američkog

društva i kao snažnu oprečnost francuskome društvu, Tocqueville ističe američke zajednice spram francuske centraliziranosti. Opisuje ih kao ustanove koje daju slobodu narodu, tvoreći od tog naroda aktivne građane (Tocqueville, 1995). Jednostavnije rečeno, to su lokalna udruženja građana koja djeluju kao forma građanskog obrazovanja. Ona djeluju prema slobodi onako kako osnovna škola djeluje spram znanosti – približe slobodu čovjeku, nauče ga kako se njome koristiti i kako uživati u slobodi (Crittenden i Levine, 2007).

Glavna distinkcija koju treba imati na umu pri tumačenju ovih dvaju društva, jest spomenuta činjenica da se Amerikanci rađaju slobodni, a Francuzi su to tek trebali postati. Demokratska revolucija je ovdje za nas, pa tako i za autora ključan pojam, jer se u ova dva društva taj proces odvija u posve različitim postavkama društva, pa samim time i očekivano ima različite posljedice. Kalanj nam pruža precizan sažetak koji su to različiti rezultati, s time da ćemo izdvojiti najbitnije, kao što su: „Jedna je bez feudalno-aristokratske i monarhijske tradicije, a druga je iz takve tradicije upravo i nastala. Jedna je dovela do federalizma, a druga do centralizirane države. Jedna se oblikuje s težištem na civilnom društvu, a druga na državi, centralizaciji vlasti i uprave“ (Kalanj, u: Tocqueville, 1994: 262).

3. Kultura i demokracija

„Demokracija ne uzrokuje samo prodiranje sklonosti prema književnosti u proizvodne klase, nego i u okrilje književnosti uvodi proizvodni duh.“ (Tocqueville, 1995: 169). Ono što Tocqueville želi ovime istaknuti jest kako jednakost, kao temeljna prepostavka pojave i izjednačavanja na tržištu, pa tako i uspjeha na tržištu, stvara konformistički pritisak u sferi kulturnog života (Offe, 2004). Komparacija koju poduzima po pitanju demokratskih čitatelja i onih aristokratskih, tiče se upravo kulturno-potrošačkih navika, pa tako i ukusa. Aristokratski čitatelji su izbirljivi, malobrojni, što je naravno posljedica pristupačnosti obrazovanja toj skupini ljudi, dok su demokratski čitatelji mnogobrojni i otvorenijih afiniteta prema kulturnim sadržajima, konkretno književnim djelima (Tocqueville, 1995). Problematika koju Tocqueville ističe odnosi se upravo na ovu otvorenost demokratskih potrošača: „pisac može očekivati da će jeftino postići osrednju glasovitost, ali i velik imutak. Za to nije nužno da mu se ljudi dive, dovoljno je da im se sviđi.“ (Tocqueville, 1995: 169). Ovaj moment divljenja i sviđanja u kulturnom životu, bilo da se gleda iz perspektive autora djela, ili potrošača, konzumenta djela, za Tocquevillea predstavlja problem jer se konformizam uvlači u društvo. Ono što prirodno nastupa kao posljedica parole *dovoljno je da im se sviđi*, jest činjenica da umjetnikov primarni fokus više nije intrinzična vrijednost djela kojim će se baviti, kao što je to slučaj u europskoj

kulturnoj povijesti, već je novi primat zauzela tržišna isplativost. Novi prioriteti postaju ekonomičnost u troškovima proizvodnje, s visokom prodajnom cijenom (Offe, 2004). Tako se Tocquevilleova kritika jednako odnosi i na autore kulturnog sadržaja, kao i na potrošače, tj. konzumente tog istog sadržaja.

Ono što je u europskoj kulturi zahtijevalo aristokratske obožavatelje, oblikovalo se kao univerzalistička kultura. Jednostavno rečeno, europski kulturno-stvaralački kontekst je slijedio kanone koji su imali bitnu zajedničku liniju – nisu bili za običan, neobrazovan puk. Spram takve tradicije, pojavljuje se američka linija kulturne proizvodnje koja se ističe time što je rasla skupa sa svojim primateljima, tj. korisnicima. Američki građani su sami oblikovali ono na što žele trošiti i svoje vrijeme i svoje resurse. Kako? Njihova politička neovisnost o nekoj drugoj zemlji im je omogućila modificiranje jezika, zbog čega se uvriježio stav i potreba za razlikovanjem američkog engleskog, od onog britanskog (Pejić, 2011). Važnost tog fenomena u kontekstu ovog rada jest upravo u tome što se toj tendenciji unificiranja *američkog jezika*, pojavila i tendencija formiranja jedinstvenog američkog identiteta u području kulture. Tako je upravo fenomen promjene ili bolje rečeno, izmjene jezika na američkom području Tocqueville povezo s lingvističkim tendencijama koje su ostvarive samo pomoću privilegija koje pronalazi u demokratskim društvima (Pejić, 2011). Ipak, Tocqueville zamjećuje kako je ta inicijalna faza rađanja američke kulturne proizvodnje obilježena upravo preprodavačima ideja i pretežito novinarskim tekstovima. Tocqueville zamjera to demokratsko načelo dodvoravanja masi, na račun gubljenja estetskih standarda (Offe, 2004). Nema grandiozne umjetnosti, nema velikih ulazaka novih autora s djelima koja obećavaju nove epohe. „Demokratske književnosti uvijek vrve takvim piscima koji u književnosti primjećuju samo proizvodnju, a na nekoliko se velikih pisaca što ih ondje zapažamo može se izbrojati na tisuće onih koji prodaju samo ideje.“ (Tocqueville, 1995: 169). Preprodavače ideja Tocqueville kritizira iz razloga što oni pospješuju razvodnjavanje književne proizvodnje, ohrabruju novi estetski ideal kojeg Offe opisuje kao lako razumljivu ljepotu, brzo dostupnu i uvijek upotrebljivu, upravo zbog niskog stupnja obrazovanja američke nacije u njezinim počecima. (Offe, 2004: 20). Postavlja se pitanje, s obzirom da se radi ipak o Tocquevilleovim zapažanjima američkog društva u prvoj polovici 19. stoljeća, da ga je život odveo na još jedno putovanje u SAD, primjerice krajem stoljeća, da li bi promijenio stajalište, s obzirom da bi ga zatekli ipak novi, danas klasični autori američke književnosti, sociologije i filozofije (Edgar Allan Poe, Mark Twain, Henry Thoreau, Ralph Waldo Emerson, Thorstein Veblen).

Zašto Tocqueville predstavlja slobodu tiska kao prvenstvenu političku slobodu? Upravo zbog svojih promatranja zbivanja u Francuskoj i primjećivanja povezanosti između cenzure tiska i liberalnih ideja u narodu. Tocqueville cijeni slobodu tiska do te mjere da njoj pripisuje zasluge za mogućnošću slobodnog udruživanja (Bačić, u: Roksandić i Brkljačić, 1998). Slabljenje cenzure dovodi do uvlačenja revolucionarnih tendencija i političke mržnje od strane opozicije u javno mnijenje. Ukoliko vlasti djeluju represivno spram tih utjecaja na javno mnijenje, dobiva se upravo suprotan učinak. To znači da se nisu despoti riješili te misli, već su je samo *agresivno kultivirali*, pridali su joj značaj i samim time ona oživljava i jača u masi koja trpi cenzuru. Tocqueville nalaže kako je jedinstvenost američkog tiska upravo u razvodnjavanju težine nekog mišljenja među masama (Offe, 2004). Jednostavnije rečeno, pluralizam mišljenja u javnom diskursu smanjuje potencijal da neko mišljenje stvori revolucionarne tendencije – *neka se priča, manje će se vidjeti što je zapravo problem*. Tako Tocqueville nudi kao rješenje slobodu udruživanja, slobodu izbornog prava i slobodu samoupravljanja. Razlog zašto je egalitarizam opasniji na području kulture nego li u privrednoj sferi, jest upravo u tome što egalitarizam potiče privredno natjecanje. U privrednim odnosima jednakost znači samo neizvjesnost očekivanja, koja je prisutna na obje strane natjecanja. Tocqueville ne vidi problem u privrednom natjecanju gdje svaki pojedinac može ostvariti financijsko i imovinsko vertikalno kretanje u društvu (Offe, 2004). S druge strane, jednakost i potreba za povećanjem jednakosti na području politike i kulture ne uzrokuju pozitivno natjecanje, kao u privrednom životu, već dovode do toga da kriteriji javnog mnijenja trebaju vrijediti za sve. Ukratko, izabrana većina, u demokratskom sustavu, svoje mnijenje pretvara u zakone (Offe, 2004). Zato Tocqueville problematizira demokraciju, ne zbog njene političke prirode, već posljedica koje demokratsko izjednačavanje uvjeta ima na slobodu.

4. Kritika individualizma

Nadovezujući se na problem egalitarizma na području kulture, konkretnije na području javnog mnijenja i formiranja politike i djelovanja pojedinca u društvu uopće, Tocqueville ističe ulogu individualizma. Navodi pojam samoljublja, opisujući ga kao pretjeranu ljubav prema samome sebi, koje poprima oblik egoizma što za posljedicu ima da pojedinac sve pretpostavlja samome sebi (Tocqueville, 1995). Za razliku od samoljublja, „individualizam je promišljen i smiren osjećaj koji svakoga građanina navodi na to da se izdvoji iz mnoštva sebi sličnih i zajedno se s obitelji i prijateljima drži po strani“ (Tocqueville, 1995: 175). Spomenuli smo kako jednakost uvjeta djeluje na području politike – kriteriji javnog mnijenja trebaju vrijediti za sve – dakle pojavljuje se potreba za društvenim akterima kao protuteža negativnim posljedicama egalitarizma. Tocquevillea brine kako će društvo funkcionirati ako individualizirani pojedinac zaboravi svoju dužnost kao društvenog aktera. (Tocqueville, 1995).

Imajući na umu demokratsko porijeklo individualizma, Tocquevillea također brine njegov razvojni kapacitet, tj. brine ga koliko će individualizam rasti sukladno izjednačavanju uvjeta sve raznolikijih podrijetla ljudi na američkom području (Tocqueville, 1995). Tocqueville ponovno poduzima komparaciju s europskim kontekstom, ističući kako europsko – dakle aristokratsko društvo - nema taj razvojni kapacitet individualizma i nije prisutna raznolikost podrijetla. „Čovjek gotovo uvijek poznaje svoje pretke i poštuje ih; čini mu se da već vidi praunuke i voli ih. Rado prihvaća dužnost i prema jednima i prema drugima“ (Tocqueville, 1995: 175). Ono što se ovdje ističe kao glavna razlika između aristokratskih i demokratskih društava, jest upravo međusobna hijerarhija koju pojedinci i sami primjećuju, navodeći kako pojedinac zamjećuje onog iznad sebe čija mu je zaštita potrebna, pa tako i onog ispod sebe od koga može zahtijevati pomoć – što je naravno karakteristika aristokratskog društva. Dakle taj odnos podložnosti i nadređenosti je vrlo transparentan u takvom društvu (Tocqueville, 1995). Ono što bilježi kao transparentno u demokratskim društvima, jest upravo zahtjev za puno jasnije određenom dužnošću pojedinca spram kolektiva. Ono što u aristokratskom društvu pronalazimo kao svijest o vremenitosti vlastite loze, u demokraciji nećemo pronaći. „Čovjek lako zaboravlja one koji su mu prethodili, a nema nikakve predodžbe o onima koji će poslije njega doći. Zanimaju ga samo njegovi najbliži“ (Tocqueville 1995: 176). Iz ovih Tocquevilleovih riječi ogleda se važnost zahtjeva da pojedinac osjeti dužnost spram kolektiva. Naime, atomiziranje, tj. sažimanje cijelog svijeta na određeni broj ljudi iz okoline dovodi do ukidanja hijerarhijske povezanosti. Građani demokratskog društva su, možemo ih nazvati, pravi filozofski akteri, a ne društveni, jer sebe promatraju odvojeno od ostatka svijeta, vole osjećaj

neovisnosti i zasebnosti, čak i onda kada nisu u zavidnom položaju u društvu, njima je maštanje o moćnoj individualnosti bitnije od međuovisnosti. Ta zabrinjavajuća doza samoljublja je potpomognuta individualizmom, kao što ističe i Tocqueville: „Samoljublje sve vrline guši već u začetku, a zbog individualizma najprije presušuje samo izvor građanskih vrlina, ali on s vremenom napada i uništava i sve ostale, te napokon uvire u samoljublje“ (Tocqueville, 1995: 175). Stoga se zahtjev za dužnošću spram kolektiva prikazuje upravo kao zahtjev.

Prije nego li se osvrnemo na Tocquevilleove bilješke o tome kako američko društvo rješava problem individualizma, bitno je navesti kako individualizam ima dva oblika, sukladno tome kako nastaje. Naveli smo kako nastaje u demokratskom društvu, no to se može dogoditi pomoću dva procesa – prvi slučaj je proces liberalnog individualizma čiji je cilj svesti utjecaj javne moći na minimum. Drugi je slučaj, proces demokratskog individualizma, upravo onaj kojeg pripisujemo Tocquevilleovom gledištu, želi rekonstruirati javnu moć putem politike, tj, društvenog ustrojstva (Bobbio, 1992). Bobbio ističe kako Tocqueville nije utopist – on je bio itekako svjestan kako će se demokracija pretvoriti u despotizam putem centralizacije vlasti – no Tocqueville nije mogao ne upozoriti buduće generacije da ne pristanu na sudbinu demokratskih naroda kao zadovoljnih robova (Bobbio, 1992). Tocqueville kritizira nastalu paradigmu društvenog djelovanja koji više nije vrline, već egoistični interes. Upravo iz tog interesa nastaje zauzetost za opću dobrobit (Kalanj, 2005), a pod općom dobrobiti se misli na sve životne forme, posljedice i koristi koje pruža prisutnost i praksa političke slobode. Uloga i jačina egoističnog interesa u modernom kapitalističkom društvu za posljedicu imaju zanemarivanje onog što je zagantirano političkom slobodom. Zauzetost za dobrobit i opća ravnodušnost postaju temeljna odlika demokratskog društva. Kako riješiti problematiku koja upravo izvire iz same biti takvog društvenog ustrojstva? To je pitanje koje najviše brine Tocquevillea – kako obraniti slobodu u uvjetima jednakosti?

Odgovor na to pitanje Tocqueville vidi u slobodnim ustanovama i ranije spomenutoj slobodi tiska. „Ako lijeka uopće ima, treba ga tražiti među klasičnim lijekovima liberalne tradicije, a to su najprije obrana određenih individualnih sloboda, (...) općenito prava pojedinca za koje demokratske države ne mare u ime kolektivnog interesa, (...) i naposljetku, decentralizacija“ (Bobbio, 1992: 68). Tocqueville smatra kako je individualizam glavno oruđe despotizma, a kada se individualizam poveže s egalitarizmom, sloboda pojedinca prima najveći udarac. Jednakost ljude smješta jedne pokraj drugih, ne iznad, ne ispod, a za to vrijeme despotizam gradi zidove među njima i predstavlja im ravnodušnost kao novu vrlinu (Tocqueville, 1995). U ovoj slikovitoj situaciji nam je ključan Tocquevilleov citat: „Kada su

prisiljeni na bavljenje javnim poslovima, građani se time nužno odvajaju od svojih pojedinačnih interesa, te su od vremena do vremena otrgnuti od samosagledavanja“ (Tocqueville, 1995: 181). Dakle, onog trenutka kada se pojedinca *pusti* iz njegovog ograđenog prostora, on spoznaje okolinu, spoznaje svoj položaj unutar kolektiva i samoljublje je makar na trenutak zamijenjeno zajedništvom, tj. častoljubljem (Tocqueville, 1995). Tocqueville komentira izborni sustav, slobodnu vladavinu i predstavničku demokraciju, predstavljajući ih kao trenutna zla i nevolje, no s dugotrajnim dobrima. Svjestan je korupcije koja se odvija za vrijeme izbora, nemoralnim načinima postizanja ciljeva, nepotizam, no smatra kako ta privremena zla rezultiraju trajnim boljitkom. Izborni sustav tjera potencijalne neprijatelje u izbornim kampanjama na suradnju, podršku. Dakle, sloboda stvara privremene i pojedinačne probleme, pa čak i mržnju, ali ništa nije gore od despotizma koji stvara opću ravnodušnost (Tocqueville, 1995).

Kao što je Bobbio istaknuo, Tocqueville je svjestan težine prodiranja važnosti interesa za sudbinu države i društva u um odvojenog pojedinca. Takav je slučaj upravo iz razloga što je utjecaj države i uloga pojedinca u tom sustavu, nešto apstraktno za njega, sve do trenutka kada se ne susretne s tim utjecajem u vlastitom životu. Takav jedan slučaj komentira i Tocqueville: „ako treba na rubu njegova posjeda izgraditi put, (...) a da mu na to nitko i ne ukaže, otkriti tijesnu vezu po kojoj se ovdje ujedinjuju pojedinačni i opći interes“ (Tocqueville, 1995: 183). Tocqueville napominje kako se to približavanje općeg interesa u um pojedinca, može ostvariti time da ih se zaduži za upravljanje na manjoj razini. Tako Tocqueville hvali američki zakonodavni sustav koji je kao rješenje problema koji je inherentan demokratskom društvu, predstavio zastupničku demokraciju. Ideja približavanja političkog života u svaki teritorij američkog tla će pojačati potrebu, svijest i prilike za zajedničko djelovanje, što će sveukupno probuditi osjećaj međuovisnosti (Tocqueville, 1995). Treba istaknuti kako postoji bitna razlika između međuovisnosti i hijerarhijske podložnosti u društvu. Međuovisnost je pozitivna, produktivna i omogućuje vertikalno kretanje u društvu, što smo vidjeli na primjeru utjecaja jednakosti na privredni život, *pozitivno natjecanje* i neizvjesnost očekivanja.

Tocqueville zaključuje: „Premda u Sjedinjenim Državama, kao i drugdje, privatni interes upravlja većinom ljudskih postupaka, ipak se svi ti postupci ne ravnaju prema njemu“ (Tocqueville, 1995: 184). Opet nailazimo na komparaciju s francuskim društvom, čiji pripadnici smatraju kako je jednakost uvjeta prvo zlo, a politička sloboda drugo. Ukoliko moraju trpiti jednakost uvjeta, onda se trude riješiti makar političke slobode. Tocqueville prigovara: „A ja kažem da za suzbijanje zala što ih jednakost može prouzročiti postoji samo jedan djelotvoran lijek: politička sloboda“ (Tocqueville, 1995: 184). Dakle, kao rješenje

individualizma i svih nevolja koje ono prouzrokuje demokratskom društvu, pojavljuje se potreba i zakon da se ljudska udruženja, koja pogoduju civiliziranosti i slobodi, moraju pojavljivati i jačati proporcionalno pojavi i jačanju jednakosti uvjeta (Tocqueville, 1995). Nisbet pronalazi još jedan razlog u ovome djelu, koji će možda jasnije prikazati važnost udruživanja: „Tocqueville jasno razlikuje političko udruženje od civilnog udruženja: prvo se uglavnom manifestira u političkim strankama, a drugo u velikom obilju društvenih, kulturnih i ekonomskih udruženja (...). To drugo je važnije s gledišta vitalnosti društvenog poretka i zaštite pojedinca“ (Nisbet, 2003: 158).

5. Demokracija i većina

U prethodnome poglavlju smo iznijeli problematiku individualizma i poziciju i ulogu pojedinca kao društvenog aktera u demokratskome društvu, te povukli paralele s aristokratskim društvom. Kroz tu komparaciju uvidjeli smo kako po pitanju društvenog djelovanja i političkih sloboda, demokratsko društvo ima predispozicije koje su jednako i blagoslov i problem za pojedince koji žive u takvome društvu. Iz tog razloga, Tocqueville je apelirao na rješavanje problema kao što su individualizam, egoistični interes i zanemarivanje opće dobrobiti u društvu. Logičan tematski slijed traži da nakon kritike individualizma prikažemo što se zapravo događa kada pojedinac ne ispuni zahtjev dužnosti spram kolektiva. Ipak, smatram da je prije skoka s problema individualizma i prikaza mogućnosti društvenih aktera da djeluju u društvu, potrebno prikazati da osim tiranije većine, postoji i pozitivna praksa življenja u skladu sa zakonom i korištenjem jednakosti uvjeta i političkih sloboda. Tako će se ovo poglavlje razložiti na dvije tematike. Prva, koja prikazuje pozitivnu praksu demokratskih počela društvenog djelovanja, te druga, koja će prikazati negativnu stranu svemoći većine i zlouporabe spomenutih demokratskih postulata.

5.1. Centralizacija, decentralizacija i političko udruživanje

Kako bismo otvorili pitanje zašto su točno potrebna slobodna udruživanja, te koja je to zapravo najveća opasnost za slobodu u demokratskom društvu, za početak ćemo se pozvati na peto poglavlje knjige *O demokraciji u Americi*. Tocqueville u tom poglavlju o političkim posljedicama upravne decentralizacije u SAD-u spominje kako postoje dvije kategorije ili vrste centralizacije, koje su međusobno različite, ali i nerazdvojive (Tocqueville, 1995). Ukoliko se moć nad usmjeravanjem prvih interesa koncentrira u istu poziciju ili vladara, onda Tocqueville to naziva centralizacijom vlade. Ukoliko se na isti način koncentrira moć nad usmjeravanjem drugih interesa, onda se govori o upravnoj centralizaciji (Tocqueville, 1995). Dakle, centralizacija vlade se odnosi na raspolaganje moći nad državnim pitanjima, dok se upravna centralizacija odnosi na raspolaganje moći nad ljudskim, tj. građanskim pitanjima. Iako različite, Tocqueville ove dvije centralizacije smatra posebno opasnim za demokratska društva, upravo iz razloga što zajedničkim posredovanjem one tjeraju ljude na, u prethodnom poglavlju spomenutu, individualizaciju, praćenu potpunim i stalnim zanemarivanjem vlastite volje. Još gore, dolazi i do pokoravanja, upravo iz te naviknutosti, što znači da prostor za potkopavanje političke i građanske slobode, neće biti samo izolirani incident - kojeg bi se u tom slučaju moglo i riješiti, ili se barem nositi s posljedicama njegove jednokratne pojave – već će se upravo dogoditi navika na njegovu svakodnevnu prisutnost (Tocqueville, 1995). To je upravo posljedica koju smo komentirali kroz pojmove egoističnog interesa i zauzetosti za opću dobrobit. Ovdje se bavimo istim problemom, no iz drugog plana – možemo čak reći – iz ptičje perspektive.

Treba imati na umu kako Tocqueville ne kritizira centralizaciju vlade, dapače, slavi ju, ističući kako prosperitet nacije ovisi o njezinoj jačini. Dodatno zalaganje za važnost i ulogu centralizacije vlade potvrđuje njegov komentar kako, ukoliko se govori o zaostalom djelovanju države – nastalom nedostatkom centralizacije – onda se može misliti samo na centralizaciju vlade. Dakle, upravna centralizacija nema nikakvog presudnog značaja za državna pitanja i pitanja postojanja i djelovanja države uopće. Koji je onda smisao upravne centralizacije, za koju smatra da joj je jedina uloga oslabiti građanstvo, tj. duh demokracije (Tocqueville, 1995)? Zašto je njena bit toliko negativna spram centralizacije vlade? Upravo zbog njezinog načina djelovanja, koje Tocqueville opisuje kao uspješan način da se sakupi sva državna sila poradi nekog akta, no neuspješan način održavanja i uspostavljanja takve sile uopće. Konkretnije, Tocqueville nam pruža vrlo jasan opis uloge upravne centralizacije: „Može, dakle, čudesno pridonijeti prolaznoj veličini nekoga čovjeka, ali ne i trajnom prosperitetu nekoga naroda“

(Tocqueville, 1995: 42). Ovaj uvod nam je važan upravo iz razloga što Tocqueville u svojim razmatranjima američkog društva, bilježi apsolutno odsustvo upravne centralizacije (Tocqueville, 1995).

Bitno je naglasiti da se vrijednost centralizacije vlade prema Tocquevilleu očituje u onome što ona spriječi, a ne u onome što čini. No, problem nastaje kada tako veleban politički organ zatreba aktivnost pojedinca, običnog građanina. Poslužit ćemo se opisom kojeg nam pruža autor: „Ponekada se događa da centralizacija, kao zadnje sredstvo, pokuša pozvati građane u pomoć, no tada im kaže: Radit ćete kako ja budem htjela, koliko ja budem htjela i upravo u onom smislu u kojem ja budem htjela“ (Tocqueville, 1995: 46). Kao što i sam autor naglašava, to nisu uvjeti u kojima možemo očekivati da će nas građanstvo dočekati otvorenih ruku s osmjehom na licu. No, to nije jedina mana centralizacije vlade. Osim ove *krutosti*, Tocqueville opisuje i komparira posljedicu koju bi imala uspostava upravne centralizacije po pitanju sigurnosti i učinkovitosti korištenja društvenih kapaciteta. Tocqueville ne poriče da bi upravna centralizacija polučila viši standard navedenih kvaliteta života i napretka, no cijena koju bi takva centralizacija imala po pitanju političkih sloboda, za Tocquevillea je prevelika (Tocqueville, 1995). Jednostavnije rečeno – sloboda koju bi trebali platiti radi sigurnosti i eventualnog gospodarskog prosperiteta, za Tocquevillea nije uopće predmet za raspravu. Decentralizacija i politička sloboda su za njega temeljne kvalitete koje omogućuju distinkciju europskog i američkog društva uopće.

Pozivajući se na Montesquieua, Tocqueville komentira kako su učinci despotizma uvelike bili ostvareni na račun religije, a ne na račun učinkovitosti despotske vlasti. Tocquevilleova kritika svog prethodnika najbolje se ogleda u izjavi kako: „nikada se među ljudima neće naići na drugu istinsku moć do slobodne suradnje njihove volje. A na svijetu nema ničega do rodoljublja ili vjere što bi cjelokupno građanstvo moglo dulje vremena pokretati prema istome cilju“ (Tocqueville, 1995: 49). Dakle, tendencija udruživanja građana ovisi o njihovim vjerovanjima, stavovima, ideologijama, no Tocqueville ističe kako mogućnost ostvarivanja tih tendencija ovisi o zakonima u državi (Tocqueville, 1995). Dakle, možemo iz ovog zaključiti kako je centralizacija vlade katalizator udruživanja građana i prakticiranja političke slobode koja im je ostvariva upravo zbog nepostojanja upravne centralizacije. Tako nas ne čudi sljedeća Tocquevilleova izjava: „Ono čemu se najviše divim u Americi nisu *upravni* učinci decentralizacije, već njezine *političke* posljedice. U Sjedinjenim se Državama domovina svugdje osjeća“ (Tocqueville, 1995: 49). Nadalje, po pitanju osjećaja prisutnosti domovine, autor naglašava važnost smještanja upravne vlasti u onima nad kojima se upravlja, čime se

dokida prostor za zavist i mržnju među ljudima. Objašnjenje za taj pozitivan učinak stoji u logičnom tumačenju da se ne možemo oslanjati na ono čije je djelovanje ograničeno (Tocqueville, 1995). Dakle, ne postoji nadležno upravno tijelo, hijerarhijski nadmoćno, na koje ćemo se *moći ljutiti* u slučaju lošeg stanja u državi. Građani su to tijelo, stoga će se ili aktivirati ili ljutiti sami na sebe u nedogled. Upravo u tom smislu Tocqueville ističe kako ova posljedica na djelovanje i osjećaj među građanima ne stvara učinak prema kojem pojedinci smatraju da su njihove dužnosti dokinute ili da su oslobođeni odgovornosti. Dapače, Tocqueville u svojoj argumentaciji za aktivno moralno djelovanje građanstva koristi primjer poradi kojeg je poslan u Ameriku. U svojim promatranjima američkog kaznenog sustava, uviđa kako upravna policija nije poznat pojam, štoviše, ne postoji (Tocqueville, 1995). Kako onda objasniti nisku stopu nekažnjenih zločina? Tocqueville komentira kako je za vrijeme svog boravka svjedočio aktivizmu zajednice koja je na vlastitu inicijativu odlučila riješiti slučaj teškog zločina. Zajednica je sastavila odbore, tijela koja će moći efikasnije progoniti zločinca i uspješno ga predati sudu. Na ovome primjeru Tocqueville ističe glavnu razliku američkog i europskog konteksta – u Europi je zločinac sam protiv nadležnih tijela, zajednica je samo promatrač. U Americi, zločinac se nalazi spram nadležnih tijela, ali i protiv cijele zajednice koja predstavlja američko društvo, koja se pronalazi oštećenom zbog djela zločinca (Tocqueville, 1995).

Da zaključimo, Tocqueville smatra kako je demokracija bez udruženja građana u lokalne upravne ustanove osuđena na propast. Tendenciju demokratske vlasti da završi u despotizmu ne može ništa zaustaviti, ukoliko su pojedinci ostavljeni svaki za sebe, bez međusobno povezujućih interesa (Tocqueville, 1995). Čak i onda kada postoje interesi i svijest o njihovoj prisutnosti, povezanosti, despotizam ne strahuje sve dok se građanstvo ne počinje aktivno ujedinjavati i djelovati sukladno zakonima kroz slobodne ustanove.

5.2. Tiranija većine

Iako smo istaknuli važnost povezanosti građanskog aktivizma koji je usklađen sa zakonima i centralizacijom vlade, ne treba misliti da je svako djelovanje sukladno zakonu ujedno i dobro. Treba zapamtiti, sam Tocqueville ističe da postoje mane u centralizaciji vlade koje bi upravna centralizacija razriješila, no on ne želi uopće zamišljati takvo društvo koje će platiti najveću cijenu upravo na području političke slobode (Tocqueville, 1995). No, činjenica i dalje stoji da bi upravna centralizacija riješila pitanja prosperiteta i sigurnosti građana, ali s obzirom da je Tocqueville neupitan liberal, pitanje slobode je za njega od presudne važnosti te nije otvoreno za raspravu. Razlog spominjanja upravne decentralizacije koja je prisutna u američkome

društvu jest taj da sada narod preuzima upravnu ulogu i funkciju. Problem nastaje onda kada ta upravna vlast većine, postane nezaustavljiva lavina (Tocqueville, 1995). U američkome se društvu ustalila misao kako je masa mudrija od pojedinca, što se onda prevodi na razinu funkcionalnosti zakonodavne vlasti. Naime, spomenuli smo u poglavlju o utjecajima jednakosti uvjeta na području kulture, kako pomoću jednakosti uvjeta javno mnijenje, tj. mnijenje mase uspijeva dostići razinu zakonitosti. Ukoliko na ovaj učinak jednakosti uvjeta u sferi javnosti nadodamo posljedicu egalitarizma na području kulture, gdje je intrinzične vrijednosti zamijenila ekonomičnost i pojava masovne kulture, pa tako i produkcije, onda nas ne čudi Tocquevilleova zamjedba da primat nad kvalitetom zakonodavaca, ima upravo njihova brojčanost (Tocqueville, 1995). Jednostavnije rečeno, konformizam kojem smo svjedočili u kulturnome životu, sada se ispoljava na razinama u državi koje su od kritične važnosti za djelotvornost države i društva.

Ova spoznaja je samo početak prikaza opasnosti utjecaja većine nad manjinom. Zanimljivost koju Tocqueville pronalazi na američkome području jest upravo rezultat nepostojanja hijerarhije među ljudima, stoga pitanja većinskih i manjinskih interesa tamo nisu pojava (Tocqueville, 1995). Ipak, autor ističe kako činjenica da ne postoji manjina i nejednakost ne znači da je apsolutna sila većine nešto zanemarivo. Svjestan je problematike i moguće kontradikcije svojih tumačenja: „Na maksimu, prema kojoj u pitanjima vladavine većine nekoga naroda ima pravo da sve čini, gledam kao na bezbožnu i mrsku, a ipak izvor svih oblika vlasti smještam u volju većine. Jesam li sam sa sobom u proturječju“ (Tocqueville, 1995: 99)? Ključan moment kojim pokušava razriješiti ovu dilemu jest upravo isticanje primata ljudskog roda, nad suverenitetom naroda. Da pojasnimo; ukoliko postoji volja većine kojoj se ja kao pojedinac ne želim prikloniti, Tocqueville smatra da ja time nisam oduzeo njima suverenitet vladanja, već sam samo kao veću vrijednost postavio sebe samoga, suverenitet autonomije. Zašto postavlja ovu distinkciju? Iz razloga što u cijeloj problematici autoriteta većine nad manjinom, uvodi koncept pravde koji bi trebao vrijediti transgranično. Pravda je produkt čovječanstva, a ne nacije. Nacija je samo tijelo koje bi trebala djelovati onako kako ju pravda obvezuje (Tocqueville, 1995). Prisutnost pravde u umovima pojedinaca upravo prikazuje slučaj gdje bih ja postavio vlastiti suverenitet čovječnosti, nad suverenitetom većine.

„Mislim, dakle, da uvijek negdje treba postaviti neku društvenu vlast višu od svih ostalih, ali vjerujem da je sloboda u pogibelji kada ta vlast pred sobom ne nailazi ni na kakvu prepreku koja bi joj mogla usporiti hod i dati joj vremena da postane umjerena“ (Tocqueville, 1995: 100). Tocqueville ovdje želi istaknuti kako bilo koja vlast koja ima apsolutni karakter,

predstavlja direktnu opasnost za slobodu pojedinaca. Takve vlasti u sebi sadrže klice tiranije (Tocqueville, 1995). Iako smo kroz dosadašnja poglavlja iskazali Tocquevilleovo divljenje američkom društvu i demokratskom duhu kojeg je tamo pronašao, on ipak iznosi kritiku određenih karakteristika američke demokracije: „Ono što najviše zamjeram demokratskoj vladavini kakva je organizirana u Sjedinjenim Državama nije (...) njezina slabost, već naprotiv njezina nezaustavljiva snaga. A ono što mi je u Americi najodbojnije nije krajnja sloboda koja ondje vlada, nego slaba zaštita pred tiranijom“ (Tocqueville, 1995: 101). Slaba zaštita pred tiranijom se ne treba, kao što se to može činiti na prvi pogled, tumačiti kao obrana protiv nekog stranog tijela. Upravo suprotno, radi se, možemo to nazvati, o autoimunoj bolesti koja je skrivena upravo u nedostatku upravne centralizacije. Upravo to pitanje sigurnosti se ispoljava kada pojedinac biva tlačen ili oštećen od strane većine. Tocqueville postavlja pitanje: „Kome će se obratiti? Javnome mnijenju? Ta upravo ono i tvori većinu. Zakonodavnome tijelu? Ono zastupa većinu i slijepo joj se pokorava“ (Tocqueville, 1995: 101). Prije nego navedemo zaključak i rješenje koje Tocqueville nudi po pitanju ovog velikog problema, kojeg pronalazi čak i u američkoj demokraciji, valja navesti još neki primjer tiranije većine, kako bi se ostvarila što bolja spoznaja o tome kako demokracija vodi prema takvim slučajevima. Jedan takav primjer, čija primjenjivost i aktualnost postoji gotovo 200 godina kasnije od trenutka pisanja, jest posredovanje većine u području mišljenja. U američkom kontekstu Tocqueville zamjećuje kako pluralizam mišljenja dopušta javni diskurs, no čim se većina usuglasi i izjasni, pluralizam mišljenja nestaje, skupa s bilo kojom mogućnosti diskursa (Tocqueville, 1995). Zašto je to tako? Radi se o još jednoj posljedici upravne decentralizacije – ne postoji sila koja budi veću bojazan od one čiji je identitet i *modus operandi* istovremeno zakonodavstvo i izvršna vlast. Tocquevillea fascinira brzina s kojom u američkom društvu neka tema može jednog trena biti predmet rasprave, a drugi tren stavak u Ustavu. Ukoliko ovo prevedemo na spomenutu borbu pojedinca spram kolektiva, uviđamo da tiranija većine ostavlja gotovo nepostojeći prostor za slobodu mišljenja i pravo autonomnog glasa (Tocqueville, 1995). Zaključak je taj da jedino što pojedinac može činiti u ovim slučajevima, jest trpjeti silu koja je na gotovo svim razinama, nadmoćna. To je upravo razlog kritike svemoći većine u demokraciji. Ovo je primjer negativne posljedice upravne decentralizacije. Ovako izgleda opasnost koju predstavlja jednakost uvjeta.

Tocqueville kao recept za predstavničku demokraciju koja ne bi sadržavala tiraniju većine, nudi upravo trodiobu vlasti. Dakle, demokratsko društvo, u kojem je zakonodavno tijelo odraz javnog mnijenja, ali ne i rob istog. Društvo u kojem izvršna vlast niti traži niti čeka na

aktivizam građana – sjetimo se činjenice da američko društvo u trenutku kada ga Tocqueville opisuje, nema policiju – i sudska vlast koja će biti neovisna o ostalim dvjema vlastima, a opet, djelotvorna u skladu sa zakonima (Tocqueville, 1995). Konkretni slučaj građanstva koji djeluje u tom smjeru, kao alat za suzbijanje tiranije većine, Tocqueville navodi porotu. Točnije, on govori o poroti kao političkoj instituciji, čime želi opisati nasumično odabrane građane koji privremeno poprimaju sudsku funkciju (Tocqueville, 1995). Važnost porote za Tocquevillea jest upravo u njezinom republikanskom karakteru, jer se razmatrano pitanje, bilo građansko ili državno, prepušta onima kojima se vlada, a ne onima koji vladaju. Dakle, ustanova porote postavlja upravljanje društvom na realan, neposredan način, u ruke onih koji se to najviše tiče (Tocqueville, 1995). Upravo ovdje pronalazimo glavni alat dobre demokracije, to su slobodne ustanove koje Tocqueville opisuje i na koje apelira. Zašto? „Porota, a napose građanska porota, služi tomu da u duh svih građana ucijepi jedan dio navika sudačkoga duha, a upravo su to one navike koje narod najbolje pripremaju na to da bude slobodan“ (Tocqueville, 1995: 124). Porota je alat kojim se realizira zahtjev da pojedinac osvijesti svoju dužnost spram kolektiva. Porota kao oblik slobodnog udruženja građana, predstavlja neposredno sredstvo, kako učenja naroda da vlada, tako i samog čina vladanja naroda (Tocqueville, 1995).

6. Zaključak

Cilj ovog rada bio je dosljedno prikazati Tocquevilleova proučavanja društvenih promjena te njihovih razloga i posljedica u aristokratskim i demokratskim društvima. Za njegovo je stvaralaštvo od presudne važnosti bilo upravo putovanje u Ameriku, kako bi proučavao američki kazneni sustav, gdje je svjedočio iz prve ruke kako izgleda *nova* demokracija koja nije nastala revolucijom, niti je nastala iz prethodno postojećih društvenih sustava. Upravo ta *svježina* koju američka demokracija posjeduje kao bitno određujući element, dopušta rješavanje problema koji su u Europi zapleteni u dugoj, nejasnoj povijesti. Proučavanjem američkog kaznenog sustava Tocqueville uviđa glavni alat u borbi protiv problema koji postoje kao klica u svim demokratskim sustavima, čak i u onom američkom, upravo iz razloga što je svaka demokracija obilježena jednakošću uvjeta. Kao odgovor na pitanje kako se nositi s neograničenim potencijalom svemoći većine, Tocqueville postavlja fokus na društvenog aktera, koji s ostalima treba djelovati u skladu zakona i opće dobrobiti, pomoću slobodnih udruženja. Tako smo kroz naša poglavlja, krenuvši od upoznavanja autora, koji je nepravедno zanemaren u prikazu povijesnog razvoja sociološke misli, došli do njegovih prvih razlika koje uviđa u američkom i francuskom društvu. Kao glavnu razliku, ističe se kako američka nacija rađa demokraciju sukladno sa svojim nastajanjem, dok se europski svijet mora izboriti za demokraciju. Tako smo u tom rađanju demokracije koje se odvija paralelno s počecima američkog naroda, komentirali kako pojava jednakosti uvjeta na američkom tlu ima ozbiljne posljedice u kulturnoj sferi, dok u privrednoj sferi iziskuje pozitivan trend natjecanja na tržištu, potičući produktivnost. Dok je privredna sfera postala produktivna, ona kulturna i politička su završile s novim vrijednostima, koje više nisu uopće niti pitanje vrijednosti, već kvantitete. Ideja koja prati američki kulturni razvoj jest *sviđanje* i *dodvoravanje masi*. Preko ovih posljedica u kulturnoj sferi smo došli do prvih naznaka sile koja se krije u autoritetu većine – pravo glasa i javno mnijenje. S tim prvim naznakama problema koji su karakteristični za demokratsko društvo, prikazali smo Tocquevilleovu kritiku individualizma i njegov zahtjev da se pojedinac osvijesti o njegovoj poziciji i ulozi u društvu, te da će demokracija postati despotizam ukoliko pojedinac zanemari svoju dužnost spram kolektiva. Potom smo prikazali zašto je uopće moguća silovitost većine, upravo zbog nepostojanja upravne centralizacije na američkome području. Tamo su ljudi rođeni demokrati, jednaki, i sami svoji upravitelji. Iako to dopušta brojne pogodnosti po pitanju slobode i individualne kreativnosti, Tocqueville upozorava na glavni problem koji stoji na drugoj strani posljedica nedostatka upravne decentralizacije – tiranija većine. Kako se pojedinac može obraniti protiv onoga čemu pripada?

Kako pojedinac može uopće biti pojedinac u takvome društvu? Kao jedan od odgovora na problem tiranije većine i svemoći većine uopće, Tocqueville nudi trodiobu vlasti. Znajući da ne postoji veća opasnost za demokraciju od mase koja je ujedno zakonodavac i izvršitelj zakona, Tocqueville upozorava kako centralizirana vlast u rukama države dovodi do atomiziranja građanstva. Takvo atomiziranje pretpostavlja žrtvu slobode poradi lagodnijeg života (Hadžović, 2020). Kako bi se to izbjeglo ili barem donekle ublažilo, Tocqueville predlaže predstavničku demokraciju koja će putem trodiobe vlasti i dalje biti demokracija, no ograđena od svemoći većine. Predstavljat će većinu, no neće biti njen rob. Posljednje, a možda i najbitnije, Tocqueville kroz cijelo svoje razmatranje demokracije opetovano iskazuje važnost aktivnog građana i građanstva. Konstantno poziva na uviđanje važnosti slobodnog udruživanja građana. Najvažnije sredstvo koje omogućuje takav aktivizam, koji uključuje odgajanje naroda kroz vladanje naroda, jest porota kao politička institucija. Ovim se mehanizmima bori protiv tiranije većine, a ovaj autor nam pokazuje kako sačuvati slobodu i pojedinca u problemima koje donosi demokracija.

7. Literatura

Bobbio, Norberto (1992). *Liberalizam i demokracija*. Zagreb : Novi Liber

Crittenden, Jack and Levine, Peter (2007). "Civic Education", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/civic-education/> (21. 5. 2022.)

Findrik, Martina (2010). "Alexis de Tocqueville (1805.-1859.)", *Pro tempore*, (8-9), str. 500-508. <https://hrcak.srce.hr/185805> (26. 6. 2022.)

Hadžović, Danijal (2020). „Tocquevilleov strah: je li demokracija spojiva sa slobodom?“, <https://liberalniforum.com/2020/04/11/tocquevilleov-strah-da-li-je-demokratija-kompatibilna-sa-slobodom/> (14. 4. 2022.)

Kalanj, Rade (2005). *Suvremenost klasične sociologije*. Zagreb: Politička kultura

Lefort, Claude (1993). *Pitanje demokracije*. Politička misao, Vol. 30, No. 3, str. 180 – 189.

Maier, Hans / Rausch, Heinz / Denzer, Horst (ur.) (1998). *Klasici političkog mišljenja: Od Locke do Maxa Webera*. Zagreb: Golden marketing

Nisbet, Robert Alexander (2007). *Sociološka tradicija*. Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga

Offe, Claus (2004). *Tocqueville, Weber i Adorno u Americi: hoće li se Europa amerikanizirati?* Zagreb: Fakultet političkih znanosti

Pejić, Luka (2011). „Američka revolucija - problem društvene stratifikacije i mit o demokraciji i općoj jednakosti“, *Essehist*, 3(3), str. 27-31. <https://hrcak.srce.hr/184595> (24. 6. 2022.)

Bačić, Arsen (1998). „Tocqueville o slobodi tiska, njezinoj ulozi i značaju“, u: Roksandić, Drago; Brkljačić, Maja (ur.). *Alexis de Tocqueville o američkoj povijesti*. Zavod za Hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, United States Information Service, Zagreb. str. 82. – 100.

Tocqueville, Alexis de (1994). *Stari režim i revolucija*. Zagreb: Politička kultura

Tocqueville, Alexis de (1995). *O demokraciji u Americi*. Zagreb: Informator